

УДК 658.15

С.В. Філіппова, д-р екон.наук, проф.,
А.А. Балан, магістр,
Одес. нац. політехн. ун-т

УТОЧНЕННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ДЕФІНІЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗМІСТУ КАТЕГОРІЇ “ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКИЙ КОНТРОЛЬ”

С.В. Філіппова, А.А. Балан. Уточнення визначення дефініції та економічного змісту категорії “фінансово-господарський контроль”. В статті досліджено визначення дефініції та економічного змісту категорії «фінансово-господарський контроль». Уточнено визначення дефініції та надано власне трактування економічного змісту категорії, що дозволяє уточнити загальну класифікацію фінансово-господарського контролю.

Ключові слова: контроль, фінансово-господарський контроль, функція управління, суб’єкт господарювання.

С.В. Филиппова, А.А. Балан. Уточнение определения дефиниции и экономического содержания категории “финансово-хозяйственный контроль”. В статье исследованы определения дефиниции и экономического содержания категории «финансово-хозяйственный контроль». Уточнено определение дефиниции и предоставлены собственную трактовку экономического содержания категории, что позволяет уточнить общую классификацию финансово-хозяйственного контроля.

Ключевые слова: контроль, финансово-хозяйственный контроль, функция управления, субъект хозяйствования.

S.V. Filippova, A.A. Balan. Clarification of defining the definition and economic content of the category "financial and economic control." In the article the definitions of the definition and the economic content of the category "financial and economic control are studied." A more precise definition of the definition is given, as well as own interpretation of the economic content of the category, which allows a general classification of financial and business control to be specified.

Keywords: control, financial and economic control, control function, economic entity.

Сьогодні фінансово-господарський контроль набуває особливої актуальності, що зумовлено певною специфікою цієї діяльності і дає змогу активно впливати на економічні процеси.

Специфіка контрольної діяльності полягає у переплетінні державних, муніципальних, корпоративних та індивідуальних інтересів у результатах фінансово-господарської діяльності суб’єктів господарювання.

Проте аналіз наукової та методичної літератури з фінансово-господарського контролю свідчить про наявність ряду дискусійних питань щодо застосування терміну “фінансово-господарський контроль” та його економічного змісту. Актуальність обраного напряму дослідження підтверджується науковими працями таких провідних вчених-економістів: Лапухін М.В. та Подольський В.І., Журко В.Ф., Ястребов В.Б., Кузнецов І.Н., Вознесенський Е.А., Белобжецький І.А., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Калюга Є.В., Сухарева Л.О., Петренко С.М., Максимова В.Ф., Дікань Л.В. тощо.

Таким чином, мета статті полягає у уточненні визначення дефініції та економічного змісту категорії “фінансово—господарський контроль”.

Економічний зміст фінансово-господарського контролю змінювався відповідно із змінами економічних умов господарювання.

Система фінансового контролю є складовою системи господарського контролю і зводиться до комплексу методів документального контролю [1,2,4,5, 6, 7].

Ключовим моментом підходу є наступне:

— Фінансовий контроль є складовою господарського контролю, яка в формі наступного контролю, виконується шляхом аналізу даних звітності і перевірки документів бухгалтерського обліку [1,2,6, 3];

Підхід визначає, що об'єктом фінансового контролю є належним чином задокументовані фінансові ресурси підприємства.

— Фінансовий контроль є діяльністю державних та громадських органів. Вознесенький Е.А. підкреслив, що предметом фінансового контролю є контроль грошових фондів об'єктів контролю [3];

— Господарський контроль розглядається як контроль фінансово-господарської та виробничої діяльності суб'єкта господарювання [6].

Обґрунтування встановленого підходу до трактування фінансово-господарського контролю криється у історичних особливостях функціонування економічної системи СРСР взагалі.

Встановлено, що одним з вагомих факторів, який впливає на зміст фінансово-господарського контролю є майнові відносини.

До наших часів, відносини власності набули наступних змін (рис.). В умовах планової економіки (адміністративно-командної) суб'єктом контрольних заходів є відповідний орган державного контролю у поєднанні з представниками громади. До 1986 року контроль фінансово-господарської діяльності здійснювався відповідними органами державного та громадського контролю у формі комплексних (тематичних) планових (позапланових) ревізій.



Рис. Еволюція форм власності та організаційних форм контролю

Конституція СРСР станом на 1968 р. визначає в якості основних форм соціалістичної власності державну (загальнонародну) та колгоспно-кооперативну [5]. Це в свою чергу обґрунтовує побудову “всеобщего хозяйственного контроля” [5], який авторами трактується як соціалістичний контроль (СК). На прикладі внутрівідомчого контролю, авторами розкрито поняття контролю за його фінансово-господарською діяльністю.

Основним здобутком дослідників є визначення поняття контролю, специфіка якого проявляється через необхідність слідування принципам контрольної діяльності. Наголошено на тому, що контроль, як функція управління повинен дублювати її принципи [5]. Безумовно контролю властиві власні принципи особливо в питаннях його організації, проте, порушуючи цілість принципів функціонування СУ контроль ризикує втратити власну системність.

Проблемі дослідження контролю на рівні підприємства присвячена робота Лопухіна М.В. та Подольського В.І. — “Совокупность субъекта, объекта и средств контроля, тесное их взаимодействие и осуществление контрольных функций в принятии управленческих решений образуют систему хозяйственного контроля” [2].

Знову ж таки, дослідники розглядають контрольну діяльність як інструмент впливу на фінансово-господарську діяльність підприємства, шляхом застосування важелів контрольних функцій суб'єктів системи управління.

Вперше, наводяться елементи господарського контролю: об'єкт контролю, технічні засоби контролю, технологія контролю та його функціональні органи [2]. Дослідниками виділено окремі системи функціонального контролю на мікрорівні, що на нашу думку стало предтечею закріплення відповідальності за ФГД підприємства за центрами відповідальності та виділення окремих напрямів контролю, зокрема технологічний контроль, фінансовий контроль, бухгалтерський тощо [2].

Таким чином, до 1989 р. поняття фінансово-господарського контролю науковцями не використовується. І втому визначенні, як його наводить Белобжецький І.А. [1], сучасні науковці розуміють “господарський контроль”.

Отже, узагальнення визначень дозволяє надати власне трактування економічного змісту фінансово-господарського контролю на етапі розпаду СРСР, під яким слід розуміти:

— система контрольних заходів щодо: спостереження за фінансово-господарською і виробничою діяльністю об'єкта управління; перевірки законності, доцільності та обґрунтованості господарських та фінансових операцій, збереження соціалістичної власності; визначення резервів підвищення ефективності виробництва і росту доходів державного бюджету;

— невід'ємна функція процесу управління підприємством з метою визначення обґрунтованості і ефективності прийнятих управлінських рішень, рівня їх реалізації;

— механізм запобігання фінансовим правопорушенням та безгосподарності.

Розпад СРСР призвів до примусових змін у системі господарювання підприємств. Бутинець Ф.Ф. виділяє два основні етапи розвитку системи контролю в Україні, зокрема: етап становлення (1990 ...1997 рр.) та етап удосконалення (з 1998 р.).

Протягом першого періоду утворено інститути державного контролю, закладається каркас інфраструктури незалежного контролю тощо. Другий період — передбачає заходи щодо реформування та подальшого розвитку контролюючих інституцій та т.і.

Проте, критичний аналіз наукових праць за цей період, також показав наявність ряду неузгодженостей. Ряд науковців, зокрема Бутинець Ф.Ф., Калюга Є.В., Криницький Р.І., продовжуючи напрям попередників називають фінансово-господарський контроль — господарським, обґрунтовуючи це синтезом понять контролю та господарської діяльності; інші — відокремлюють фінансовий контроль від фінансово-господарського контролю, зараховуючи його виключно до сфери державного контролю. Однак, є і такі, хто наполягає на використанні терміну “фінансово-господарський контроль”.

Бутинець Ф.Ф., Калюга Є.В., Криницький Р.І. розглядають господарський контроль, як процес спостереження і перевірки господарської діяльності підприємств, яка здійснюється відповідними суб'єктами управління і контролю, з метою виявлення відхилень від встановлених параметрів цієї діяльності, законності, достовірності та ефективності здійснених операцій, усунення та попередження негативних явищ і тенденцій.

Під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [1].

За радянського періоду, фінансова складова відповідала за контроль за відображенням на рахунках бухгалтерського обліку всіх господарських операцій. В сучасному трактуванні, виділяючи серед завдань господарського контролю — контроль за фінансовими ресурсами підприємства, за достовірністю даних бухгалтерського обліку та звітності. Дослідники не виділяють фінансовий контроль. Проте, в загальній класифікації господарського контролю,

виділяють документальний господарський контроль, який полягає у вивченні бухгалтерських документів, записів в облікових регістрах, показників звітів і балансів тощо.

Порівняння визначень господарського контролю та фінансово-господарського контролю за [9, 11, 10] не встановило принципових розбіжностей. Це доводить той факт, що дослідники однаково розглядають саме фінансово-господарський контроль.

Надаючи визначення господарського контролю, автори наголошують, що він охоплює не тільки матеріальне виробництво, а і й невиробничу сферу, тобто поширюється на освітні організації, житлове господарство та сферу побутового обслуговування тощо. Це дає підстави стверджувати, що під державним господарським контролем автори розуміють те саме, що і Данілевський Ю.А. під державним фінансовим контролем [8], Білуха М.Т. — під державним фінансово-господарським контролем [9], Калюга Є.В. — під фінансовим контролем. Калюга Є.В. вважає, що фінансовий контроль базується на використанні контрольної функції фінансів, що впливає з господарської діяльності підприємств, — чим обґрунтовує невиправданість об'єднання фінансового і господарського контролю в одну галузь знань, як це бачить Белобжецький І.А. [1] і наголошує, що на рівні підприємства пріоритет має господарський контроль. Проте, фінансова складова фінансово-господарського контролю наголошує на необхідності підкреслення важливості контролю фінансових ресурсів підприємства, що забезпечують господарську діяльність [1].

З іншого боку, Бутинець Ф.Ф. і його послідовники, до яких можна віднести (з певною мірою узагальнення) і Калюгу Є.В., не розділяють поняття господарський контроль і контроль господарської діяльності, що має місце при використанні терміну фінансово-господарський контроль.

Порівняння економічного змісту визначень господарської, фінансової та фінансово-господарської діяльності підприємства доводить, що фінансово-господарський контроль не є контролем фінансово-господарської діяльності підприємств.

Ряд нормативно-правових актів, що встановлюють правові основи господарської діяльності (господарювання), надають визначення господарської діяльності. До сфери господарських відносин включено господарсько-виробничі, організаційно-господарські та внутрішньогосподарські України.

Проте, ряд нормативних актів, що регулюють окремі питання діяльності суб'єктів господарювання використовують у значенні терміну “господарська діяльність” — термін “підприємницька діяльність”, інші документи, створені на підставі попереднього, не надаючи своїх визначень, використовують терміни: “діяльність”, “господарська діяльність”, “фінансово-господарська діяльність”; розділяють поняття “фінансово-господарська діяльність” та “господарська діяльності”, проте визначень не надають.

Отже, термін “фінансово-господарська діяльність” не є синтезом термінів “фінансова діяльність” за П(С)БО та “господарська діяльність”. По-перше, якщо під господарською діяльністю розуміти звичайну та надзвичайну діяльність підприємства, то звичайна складається з операційної, фінансової та інвестиційної. Це доводить невиправданість визначення фінансово-господарської діяльності через ці визначення.

З іншого боку, якщо суб'єкт господарювання надає фінансові послуги або є учасником ринку фінансових послуг, як споживач таких послуг, то його діяльність потребує уточнення і застосування терміну фінансово-господарська діяльність.

Таким чином, вважаємо, що термін “фінансово-господарська діяльність” відображає більш повно діяльність суб'єктів господарювання, які наряду з провадженням господарської діяльності надають послуги з:

- випуску платіжних документів, платіжних карток, дорожніх чеків та/або їх обслуговування, кліринг, інші форми забезпечення розрахунків;
- довірчого управління фінансовими активами;
- залучення фінансових активів із зобов'язанням щодо наступного їх повернення;
- фінансового лізингу;
- надання коштів у позику, в тому числі і на умовах фінансового кредиту;

- надання гарантій та поручительств;
- факторингу.

З огляду на те, що вказані види діяльності можуть бути здійсненими без провадження господарської діяльності відкидати фінансовий контроль з фінансово-господарського є не коректним.

Таким чином, ототожнення термінів “фінансово-господарський контроль” та “контроль фінансово-господарської діяльності” коректно лише для по відношенню до суб’єктів господарювання, що наряду з веденням звичайної господарської діяльності є учасниками ринків фінансових послуг.

Отже, термін “фінансово-господарський контроль” можна трактувати з двох позицій:

— або як контроль фінансово—господарської діяльності за фінансовими операціями та господарськими процесами з метою встановлення їх законності, правильності та доцільності, що застосовується в усіх галузях національної економіки і має різні форми залежно від форми власності підконтрольного об’єкта [10];

— або як контроль фінансово-господарської діяльності за фінансовими операціями та господарськими процесами з метою встановлення їх законності, правильності та доцільності, що застосовується в усіх галузях національної економіки по відношенню до суб’єктів господарювання, що наряду з веденням звичайної господарської діяльності є учасниками ринків фінансових послуг і має різні форми залежно від форми власності підконтрольного об’єкта.

Отже, узагальнення визначень дозволяє надати власне трактування економічного змісту фінансово-господарського контролю, під яким слід розуміти:

— контроль фінансово-господарської діяльності суб’єктів господарювання, що наряду з веденням звичайної господарської діяльності є учасниками ринків фінансових послуг;

— система контрольних заходів щодо: спостереження за фінансово-господарською і виробничою діяльністю об’єкта управління; перевірки законності, доцільності та обґрунтованості господарських та фінансових операцій, збереження власності; визначення резервів підвищення ефективності виробництва і росту доходів суб’єкта господарювання;

— невід’ємна функція процесу управління підприємством з метою визначення обґрунтованості і ефективності прийнятих управлінських рішень, рівня їх реалізації;

— механізм запобігання фінансовим правопорушенням та безгосподарності.

Уточнення визначення дефініції та економічного змісту категорії “фінансово-господарський контроль” дозволить уточнити загальну класифікацію фінансово-господарського контролю, його суб’єктів, об’єктів, методичний інструментарій, що складає напрямок подальшого дослідження.

Література

1. Белобжецкий И.А. Финансово—хозяйственный контроль и новый хозяйственный механизм — М. : ФИНАНСЫ, 1989. — 256 с.
2. Белобжецкий И.А. Ревизия и контроль в промышленности. — М.: Финансы и статистика, 1987. — 294 с.
3. Вознесенский Э.А. Финансовый контроль в СССР — М.: юр.лит., 1973. — 134с.
4. Соловьев Г.А. Экономический контроль в системе управления. — М.: Финансы и статистика, 1986. — 190 с.
5. Журко, В.Ф. Внутриведомственный контроль и социалистическая собственность. /В.Ф. Журко, Ястребов В.Б. — М.: Финансы, 1980. — 192 с.
6. Кузнецов И.Н. Ревизия хозяйственной деятельности предприятий. М., “Финансы”, 1968., 200 с.
7. Мурашко В.М. Хозяйственный контроль и комплексная ревизия в торговле. — Киев: Вища школа, 1979. — 279 с.
8. Данилевский, Ю.А. Финансовый контроль в отраслях народного хозяйства при различных формах собственности. /Ю.А. Данилевский, Т.М. Мезенцева. —М.: “Финансы и статистика”, 1992. — 136с.
9. Белуха Н.Т. Аудит: Учебник. — К.: Знання, 2000. — 769 с., ISBN 966—620—021—X/

10. Дікань Л. В. Фінансово—господарський контроль: навч. посіб. / Л. В. Дікань. —К.: Знання, 2010. — 395 с.
11. Сухарева Л.А. Опорный конспект лекций по курсу «Контроль и ревизия» — Донецк, ДонГУЭТ, 2000.

References

1. Belobzhetskiy I.A. Finansovo-khozyaystvennyj kontrol' i novyj hozyaystvennyj mehanizm [The Financial and Economic Control and the New Economic Mechanism]— Moscow, 1989. — 256 pp.
2. Belobzhetskiy I.A. Reviziya i kontrol' v promyshlennosti [Audit and Control in Industry]. — Moscow, 1987. — 294 pp.
3. Voznesenskiy E.A. Finansovyy kontrol' v SSSR [Financial Control in the USSR]. — Moscow, 1973. — 134 pp.
4. Solov'ev G.A. Ekonomicheskyy kontrol' v sisteme upravleniya [Economic Control in the Management System]. — Moscow, 1986. — 190 pp.
5. Zhurko, V.F. Vnutrivedomstvennyj kontrol' i sotsialisticheskaya sobstvennost' [Internal control and the socialist ownership]. /V.F. Zhurko, Yastrebov V.B. — Moscow, 1980. — 192 pp.
6. Kuznetsov I.N. Reviziya khozyaystvennoy deyatelnosti predpriyatiy [Audit of the Economic Activity of Enterprises].- Moscow, 1968. - 200 pp.
7. Murashko V.M. Khozyaystvennyj kontrol' i kompleksnaya reviziya v torgovle [Economic Control and a Comprehensive Audit of the Trade]. — Kiev, 1979. — 279 pp.
8. Danilevskiy, Yu.A. Finansovyy kontrol' v otraslyakh narodnogo khozyaystva pri razlichnykh formakh sobstvennosti [Financial Control in the Sectors of the Economy in Various Forms of Ownership]. /Yu.A. Danilevskiy, T.M. Mezentseva. —Moscow, 1992. — 136 pp.
9. Belukha N.T. Audit: Uchebnik [Audit: textbook]. — Kyiv, 2000. — 769 pp., ISBN 966—620—021—X.
10. Dikan L. V. Finansovo—hospodarskiy kontrol: navch. posib. [Financial and Business Control: teach. manual] / L. V. Dikan. —Kyiv, 2010. — 395 pp.
11. Sukhareva L.A. Opornyj konspekt lektsiy po kursu “Kontrol' i reviziya” [The reference lecture notes on the course "Control and Audit"] — Donetsk, 2000.

Рецензент д-р екон. наук, проф. Одес. нац. політехн. ун-та Продиус І.П.

Надійшла до редакції 14 вересня 2011 р.